

AR KURSIME GEOGRAFIJOS KANONĄ? – TARP GLOBALAUS IR LOKALAU NARATYVO

Zigmas Kairaitis

Geografijos edukacijos studijų centras

SANTRAUKA

Praeito amžiaus antrojoje pusėje tapo aktualus *kanono* klausimas, ypač kultūros, švietimo srityje. Išsivysčiusių šalių visuomenė susirūpino prastėjančiais mokinių pasiekimų rezultatais. Švietimo specialistai ėmė kalbėti, kad auga karta, kuri, tikėtina, bus mažiau išsilavinusi už savo tėvus. Kritiškai vertintos liberalios švietimo programos. Vėl pradėta galvoti, kad turi būti tam tikros atraminės vertybės, humanistinės idėjos, fundamentalios mokslo teorijos, kuriomis remtųsi jaunosios kartos ugdymas. Straipsnyje analizuojamas *kanono* sąvokos diskursas humanitariniuose ir edukacijos moksluose. Nagrinėjamos sąvokų *tradicija*, *klasika*, *kanonas* sąsajos. Remiantis muzikologų tyrimais, sudarytas *kanono* struktūros didaktinis modelis. Pateikta *kanono* erdvinė hierarchija mokant geografijos. Kritiškai vertinama dalykų inter- ir transdisciplininė integracija (transdisciplininė aksiologija), kuri susiduria su rimtomis ontologinėmis, gnoseologinėmis ir socialinėmis problemomis.

Reikšminiai žodžiai: kanonas, tradicija, klasika, didaktika, geografijos edukacija, geografijos kanonas.

DOI: <http://dx.doi.org/10.5200/GE.2020.6>

ĮVADAS

Jeigu keltume klausimą – *Ar egzistuoja geografijos kanonas?* – greičiausia reikėtų atsakyti: nežinome, nes netirtas. *Kanonas* (lot. *canōn* – taisyklė, norma < gr. *kanōn* – matuoklis) suprantamas kaip tam tikrų taisyklių, normų, standartų rinkinys, kurio privaloma laikytis tam tikrose visuomenės gyvenimo srityse arba tam tikroje profesinėje veikloje (Kanonas..., 2019). Suprantama, kad įvairiose srityse *kanono* sąvoka skirtingai pritaikoma ir interpretuojama. Švietimo sričiai artimesni humanitarinių mokslų – literatūros, istorijos, menų – kanonai. Pastaruoju metu *kanono* sąvoka aptarta, diskutuota įvairiais aspektais ir diskursais. Pirmiausia kanonas aktualus lituanistams ir įvairių sričių humanitarams (Kardelis, 2018; Kučinskienė, 2018; Stepavičius, 2018; Mickis, 2018, 2017; Bazaras, 2017;

Adomėnas, 2015; Šidlauskas, 2015; Šidlauskas, 2014; Literatūrinis..., 2014; Arlauskaitė, 2014; Stanevičiūtė-Kelmickienė, 2006). Kanono tematikai galima priskirti ir liuanistų bei istorikų diskusiją apie Lietuvos pasakojimą (Daujotytė, 2014; Kuolys, 2014; Šidlauskas, 2014). Lietuvos naratyvo tema pasisakė ir kiti diskusijos dalyviai: V. Dailidienė, A. Gieda, L. Jašinauskas, S. Jurkevičius, M. Kvietkauskas, R. Laužikas, R. Miknys, S. Žukas (Lituanistų..., 2014). Kanono klausimas plačiai aptariamas ir užsienio šaltiniuose (The Canon..., 2019; Belachew, 2017; Bjurström, 2012; Donadio, 2007; Lundin, 1998; Bloom, 1994). Kanono svarstymuose negalima apsieiti be kitų giminingų sąvokų *tradicija* ir *klasika* (Paukštytė-Šaknienė, 2017; Gruodytė, 2013; Šliogeris, Gustas, 2013; What is..., 2019; The invention..., 1983; The difference..., 2017; Willis, 2015).

Kanono sąvokos aktualumą geografijos edukacijoje geriausiai atspindi virtualūs klausimų, kurie buvo iškelti seminare *Geografijos kanonas?*, vykusiame Oksforde, Šv. Katerinos koledže (The geographical..., 2012). Jo dalyviai diskutavo tokiais klausimais: *Ar geografijos dalykas turi kanoną? Ar geografija turėjo kanoną, kuris gal buvo pamirštas? O gal jo niekada neturėjo arba jis buvo silpnas? O jeigu yra / buvo geografinis kanonas, kas / kaip jame turėtų atsispindėti?* ir pan. Probleminės buvo ir seminaro dalyvių pranešimų temos: „*Pamirškim save: kanoniškumas ir atmintis geografijoje*“, „*Kanonas prieš klasiką?*“, „*Geografijos tradicija, skirtingi geografiniai kanonai ir geografinio diskurso veikimas*“, „*Geografinis švietimas ir geografijos kanonas*“ bei kt. Geografijos kanono tema nagrinėjama ir atskiruose straipsniuose, internetinių svetainių diskusijose (Barry, 2015; Maddrell, 2015; Norcup, 2015; Keighren, Abrahamsson, Dora, 2012). Taigi, remdamiesi kanono sąvokos aktualumu geografinio ugdymo ir gimininguose diskursuose, suformulavome tokius tyrimo elementus:

Tyrimo objektas – *kanono* sąvoka humanitarinių mokslų ir švietimo diskurse.

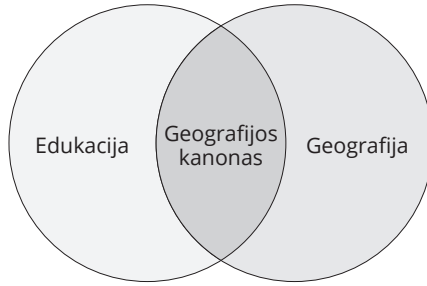
Tyrimo problema – kuo aktualus šiandien kanono klausimas mokant geografijos.

Tyrimo tikslas – aktualizuoti *kanono* sąvokos diskursą mokant geografijos ir ieškoti konceptualių jo tyrimo ir sklaidos priegų.

Tyrimo metodai – literatūros šaltinių apie *kanono* sąvoką (jos turinį, sampratą) analizė, lyginimas ir interpretacija.

Metodologinė prieiga. Kanono, kaip tyrimo objekto, vietą geografijos ir edukacijos / pedagogikos atžvilgiu galima pavaizduoti persikirtimo (inter-, transdisciplininiu) santykiu (1 pav.).

Geografija ir edukacija kaip mokslo tradicija / klasika ir pedagoginė patirtis yra kanono formavimo(si) šaltinis.

1 pav. Geografijos kanono kaip tyrimo objekto tarpdalykinė padėtis

KANONO KLAUSIMAS – NESTABILUMO, KRIZĖS, KAITOS VISUOMENĖJE SIMPTOMAS?

Kanono tema turi ilgą istoriją. Prisiminkime įvairių Bažnyčių kanonų teisės kodeksus, kinų kanono formavimąsi (Andrijauskas, 2017), „Permainų kanoną“ (Vaitkevičius, 2012). Tačiau sekuliariame pasaulyje – kultūros, švietimo (neskaitant Viduramžių scholastikos) – kanono tema palyginti yra nesena. Turiama omenyje dabartinę jos problematiką, švietimo kontekstą. Ypač kalbant apie postmodernius laikus. *Kanono teorija* susiformavo angloamerikiečių humanitariniuose ir socialiniuose moksluose XX a. 8–9-uju dešimtmečiu (Stanevičiūtė-Kelmickienė, 2006, 154). Kultūrinių kanonų tyrinėjimus išprovokavo JAV 8-uju dešimtmečiu kilusios diskusijos apie universitetines programas (ten pat, 154). Tai galima laikyti 1968-ųjų metų revoliucijos (-ų), apėmusios (-ų) pasaulio universitetus, pasekmės. Išsivysčiusių šalių, ypač JAV, visuomenė pastebėjo sparčiai prastėjančius mokinių pasiekimų rezultatus. Didelio susidomėjimo sulaukė Susan Jacoby knyga *Amerikiečių beraštystės amžius (The Age of American Unreason)* (2009). Šis procesas tęsiasi iki šiol. Švietimo specialistai ėmė kalbėti, kad auga mokinių karta, kuri, tikėtina, bus mažiau išsilavinusi už savo tėvus (Genis, 2003). Pradėta kritiškai žvelgti į liberalias demokratines ugdymo programas. Vykstant JAV karui su Iraku, tik 23 proc. amerikiečių galėjo parodyti žemėlapyje Iraką, Iraną, Saudo Arabiją, Izraelį. Tai vis JAV akademikų kovos su švietimo kanonu padariniai. Švietimo sistemos kritikai ugdymo programas dažnai vadino *Mickey'i Mouse'o* kursais. Žmogaus ir vertybių, tapatybės dimensijos krizę moksle (pridedant ir edukologiją) akcentuoja ir Lietuvos mokslininkai (Duoblienė, 2018, 2011; Jokubaitis, 2012, 2016; Mickūnas, 2014; Rubavičius, 2018).

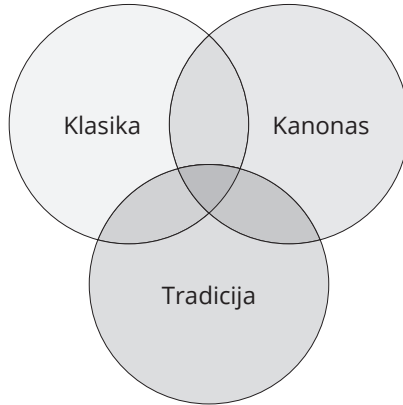
Taigi vėl pradėta raginti grįžti prie ugdymo kanonų, ypač humanitariniuose moksluose. Siekiama atsakyti į klausimus: *Koks anksčiau buvo kanonas? Koks jis tapo, koks turi būti?* (Donadio, 2007). Deja, šis procesas gana ilgas. Jeigu Vakaruose diskusijos vyksta ilgai ir tolygiai, tai Lietuvoje švietimo / ugdymo strategijos, gairės, tikslai keičiasi labai greitai – vienos diskusijos vežasi kitas. Ugdymo kanono klausimas taip pat yra probleminis. Mantas Adomėnas bene aštriausiai kelia literatūros kanono klausimą, tačiau, jo teigimu, susiduriama su dideliu pasipriešinimu: *O kas kurs kanoną? Kas nustatė kanono ribas? Kodėl jis privalomas?* Kvestionuojamas bet koks autoritetas. Kai kurie intelektualai, vertindami plačiau, t. y. istoriniu geografiniu požiūriu, teigia, kad apskritai per anksti kalbėti apie Vidurio Europos kultūros kanoną (Vidurio..., 2017).

Vis dėlto kanono aktualumą liudija vykusią akademinę diskusiją *Colloquia* žurnale *Literatūrinis ir kultūrinis kanonas* (Literatūrinis..., 2014). Kaip teigia diskusijos dalyviai, kanono svarbą diktuoja laikas. Kanonas suteikia nuovoką apie dalyko (šiuo atveju literatūros) prasmę, universalumą ir tautinę specifiką. Kaip tvirtina Paulius Subačius, kanonas – ne estetinis, o visuomeninis reiškinys (ten pat, 141). Kanono klausimu diskutavo mūsų visuomenininkai humanitarai Donatas Puslys, Gabrielė Gailiūtė-Bernotienė, Vytautas Toleikis (Stepavičius, 2018). Kanono tematikai galima priskirti lituanistų ir istorikų forumą, vykusį 2014 m. rugsėjo 26–27 d. Biržuose. Forumo dalyviai – lituanistai ir istorikai (V. Dailidienė, V. Daujotytė, A. Gieda, L. Jašinauskas, S. Jurkevičius, D. Kuolys., M. Kvietkauskas, R. Laužikas, R. Miknys, M. Šidlauskas, S. Žukas) – diskutavo, koks turėtų būti *Lietuvos pasakojimas* (Lituanistų..., 2014). Tai irgi viena iš ugdymo kanonų temų (naratyvo klausimu), kuri labai artima ir geografijai.

TRADICIJA–KLASIKA–KANONAS

Šios sąvokos gali būti išdėstomos ir tokia tvarka, kaip įvardytas skyrelis. Tačiau tarp jų nėra griežto linijinio istorinio santykio. Jis galima pavaizduoti kaip trikampio viršūnes arba Venno diagramomis – tai parodo tarp jų esantį sinergetinį arba kaleidoskopinį ryšį, t. y. trikampio viršūnės gali keistis vietomis, o tarp diagramų atsiranda persikirtimo santykis – jos gali sukurti apie savo ašį kaip kaleidoskopas (2 pav.).

Praeito amžiaus antroje pusėje sustiprėjo ir *vienintelio kanono* kritika (ypač literatūroje). Jo šalininkai ėmė kurti konkuruojantį kanoną arba kanonus (Kanonas, 1998, 156–158). Tačiau jeigu galioja keli kanonai, t. y. pažeidžiamas universalumo reikalavimas, tuomet galima teigti, kad kanono apskritai nėra. Kanonui gyvuoti labai svarbią reikšmę turi laikas ir istorija. Kuo labiau tolstama nuo tam

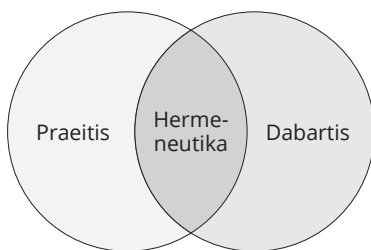

2 pav. Kanono, klasikos ir tradicijos santykis

tikrų dalykų (kūrinių plačiąja prasme), tuo labiau kanonizuojama, standartizuojama tradicija. Nors, kalbant apie pastarųjų dešimtmečių standartizavimą Lietuvos švietime (buvo tokie *išsilavinimo standartai*), greičiau atsitiko atvirkščiai – buvo „kanonizuojami“ nauji, „atvežtiniai“, praktikoje neišbandyti ugdymo turinio elementai. Vienintelio kanono tradiciją apsunkena tokie dalykai, kaip interpretacinių, hermeneutinių kūrinių ir pažinimo objektų analizės, suvokimo metodų (tradicijos) taikymas (Jurgutienė, 2013). Nenuostabu, kad *kanonų karo* lauku, arba *kanonų vėju* (siekis sugriauti nusistovėjusį kanoną), tampa mokykla, ypač literatūros mokymas, – kova už ir prieš keisti ugdymo programą (Kanonas, 1998, 158). Kaip akcentuoja Aistė Kučinskienė, kanonui suprasti yra svarbūs du dalykai: jo su(si)-formavimas (atranka, motyvacija, įtikinimas ir įtvirtinimas) ir palaikymas (institucionalizavimas, tradicijos tęsimas) (2018). Taigi, tarp *kanono* ir *tradicijos* yra glaudus ryšys. Pagaliau kanonas dažnai apibrėžiamas per tradiciją (Kanonas 2010, 294). Kanonas atlieka ir tradicijos tąsos, reprezentavimo vaidmenį. Jį naudojant galima kurti, meistruti tradiciją (ten pat). Greta vartojami terminai *sukonstruota, sugalvota, įsteigta* (tam tikroje vietoje) tradicija (The invention..., 1983). „Etnologai tradicija laiko vertybių perdavimo mechanizmą sparčiai kintančioje šių dienų kultūroje“ (Paukštytė-Šaknienė, 2017). Kanonas ir tradicija glaudžiai susiję ir su reiškinių, fenomenų *tapatybe*. Tai, kas yra „tradiciška“, paprastai siejama su seniai susiformavusių papročių ar įsitikinimų perdavimu iš kartos į kartą (What is the difference..., 2019). Arvydas Šliogeris *tradicijos* atžvilgiu buvo nusiteikęs gana radikaliai: „Anksčiau tradicinė kultūra buvo polimorfinė, dabar – vienformė, monomorfinė, ją pakeitė kultūros simuliakrai“ (Šliogeris, Gustas, 2013, 248). Arba kitur teigė, kad ten, kur baigiasi tradicija, prasideda istorija. Tradicija visuomet yra

palaikoma dabarties intensyvumu (Šliogeris, 2010, 243–244). Arūnas Sverdiolas pastebi, kad mokslinis techninis mąstymas užgožia tradicijos gyvybę, kuri būtent ir palaiko humanistiką (2003). Geografijos dalyko (mokslo) tradicija dažniausiai yra susijusi su *kognityvinėmis* mokslo (kaip ir meno) teorijomis. Tačiau, norint visiškai išreikšti disciplinos specifiką, būtina remtis tiek *semantinėmis*, tiek *ekspresinėmis*, tiek *pragmatinėmis* teorijomis, išreiškiamomis per santykius: „kūriny–tikrovė“, „kūriny–kūrėjas“, „kūriny–suvokėjas“ (Katalynas, 2013).

Tačiau tarp *klasikos*, *kanono* ir *tradicijos* yra ir tam tikra priešara. Diskusijoje apie literatūros klasiką mokytoja Regina Dilienė teigia: „Kaip kvantinėje mechanikoje nustoja veikę tradicinės fizikos dėsniai, taip mokykloje deformuojasi visi „aukštieji“ programų tikslai ir uždaviniai (kanonai – Z. K.)“ (*Žirklionio* diskusija (II)..., 2012). *Klasika* šioje sąvokų triadoje užima „demokratiškiausią“ vietą, kadangi *tradicija* ir *kanonas* turi griežtesnę norminę konotaciją, nors būdvardžiai *kanoninis* ir *klasikinis* kartais vartojami pakaitomis (Keighren ir kt., 2012). Ginčiai dėl klasikos prigimties ir vertės kyla dėl to, kad mes nesugebame atskirti *klasikos* ir *kanono* (Lundin, 2019). Literatūros klasika kartais patalpinama tarp autoriteto ir ikonos (*Žirklionio* diskusija (I)..., 2012). Tiek „klasikiniam“, tiek „kanoniniam“ kūriniam yra suteikiama aukščiausia socialinio bendrumo vertė (Arlauskaitė, 43). Klasikos kūriniai turi svarbią bendruomenės konsolidacijos funkciją (ten pat, 36). Klasika, tradicija ir kanonas visada jungia praeitį ir dabartį. Kad įvyktų ši konjunkcija, būtinas kūrinio (pažinimo objektų) suvokimas, supratimas ir žinios perdavimas (Literatūrinis..., 2014, 45). Viskas, kas yra perduodama, priimama ir patiriama, yra hermeneutiška ir ontologiška (Jurgutienė, 2013, 198) (3 pav.).

3 pav. Praeities ir dabarties hermeneutika

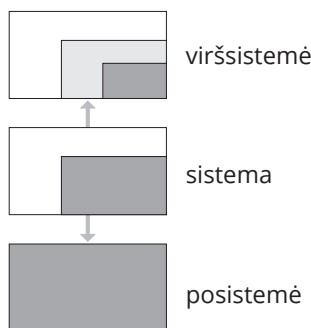
Būtent *ikiteorinis*, *ikikultūrinis*, *pirmapradis*, anot A. Šliogerio, *metafizinis* patyrimas yra susijęs su substancinio individo metafiziniu (filosofiniu) mąstymu (1996, 445–449). Tik tokiu būdu mes galime visavertiškai, pozityviai atsigręžti (sugrįžti) į klasiką, išplėsti substancinį individą iš nebūties (1988, 177). Tai ne tik

klasikinio meno, bet ir mokslo, pažinimo, edukacijos pagrindinis imperatyvas. Kiekviena epocha klasikos kūriniuose išskaito vis naujas prasmes, suteikia jai gyvybę ir ateities perspektyvą.

KANONO ANATOMIJA: TARP LANKSTUMO IR TVARUMO, ARBA KANONO SANDAI

Bene profesionaliausiai ir giliausiai į kanono formavimąsi, jo sandarą, transformacijas žvelgia muzikologai (Bazaras, 2017; Mickis, 2017, 2018; Navickaitė-Martinelli, 2013; Stanevičiūtė-Kelmickienė / Goštautienė, 2006). Motiejus Bazaras, remdamasis Anne C. Sclefrer, akcentuoja keletą svarbių kanono istorijos ir susidarymo bruožų (2017, 25). Nėra vieno pagrindinio arba klasikinio kanono. Dėl gausybės veiksnių vyksta ryški kanono decentralizacija ir dekanonizacija. Kita vertus, klasikinis kanonas XX a. neišnyko, o pasidarė dar stipresnis ir ryškesnis. Kanono ir kanonizavimo koncepcija remiasi trimis procesais: *senųjų* kanonų išlaikymu, *naujųjų* kūrinių į kanoną įtraukimu ir *paralelinių* kanonų formavimu. Kanono nereikėtų vertinti kaip paprastą kūrinių (literatūros, muzikos), istorinių ar geografinių objektų, įvykių, reiškinių, privalomų žinoti / išmokti faktų sąrašą. Kanono formavimasis, jo struktūra, turinys, egzistavimas, raida – sudėtingas istorinis, socialinis, kultūrinis procesas.

Kurdami kanono didaktinį modelį pasinaudojome Sigitio Mickio kūrybingumo fenomeno muzikos kompozicijoje tyrimu (2017), ypač sukurta muzikinio komponavimo etapų kūrybingumo domenų sistema ir jos pagrindimu. Žinoma, ji buvo pakeista pagal ugdymo didaktikos tikslus. Kaip išėities poziciją S. Mickis naudoja Henriko Altšuslerio kūrybingumo daugialygmeniškumo sampratą: gebėjimu mąstant pereiti iš vienos sistemos (kūrybingumo ekrano) į kitą (1979, 40) (4 pav.).

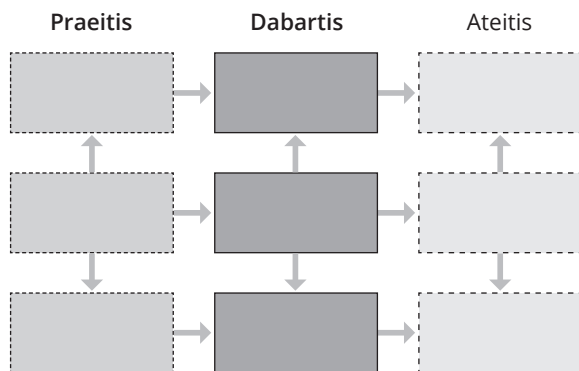
4 pav. Kūrybingumo ekranai (Altšusler, 1979, 40)

Šis modelis koreliuoja su geosistemine *globalinių, regioninių ir lokalinių* erdvių hierarchija. Kiekvieną kūrybingumo ekraną S. Mickis sieja su atitinkamu kanonu, kuris reprezentuoja muzikinę atmintį. Tokiu būdu išskiriami *kultūros kanonas, raiškos kanonas ir veiksena kanonas* (2017, 50). Pagal tai buvo sukurtas muzikinio komponavimo etapų kūrybingumo domenų sistemų modelis (ten pat). Šie kanonų sluoksniai kuo puikiau interpretuojami geografijos didaktikos požiūriu, atitinkamai juos įvardijant kaip *geografinės kultūros* (vertybių) kanonas, *geografinės sistemos* (-ų) (žinių) kanonas ir *geografinės veiksenos* (gebėjimų) kanonas. *Sistemos raišką* S. Mickis aiškina kaip naujas žinias ir supratimą. Kiek kitokia būtų termino *veiksena* interpretacija, kuri nurodo į veikimo būdą (Veiksena, LKŽ). Pagal didaktinę traktuotę, *veiksena* gana artima terminui *gebėjimas*, t. y. mokėjimui atlikti tam tikrus veiksmus, užduotis. Tačiau *veiksena* turi tam tikrą kultūrinę, strateginę konotaciją („Tautybė yra konkreti žmogaus būseną ir veikseną“, – A. Maceina) (ten pat). Taigi, redukuojant *kultūros, raiškos ir veiksenos* sampratas į aktualizuojamą geografijos kanono sandarą, galima kalbėti apie geografijos *vertybių, žinių ir gebėjimų* kanonus. Sukurtos domenų sistemos sąvokos artimos didaktikos terminijai (idėjos / vertybės, žinios, gebėjimai), todėl, padarius nedidelę korekciją, domenų sistemas galima pritaikyti / adaptuoti prie kanono didaktikos (5 pav.).

	VERTYBIŲ DOMENAS	ŽINIŲ DOMENAS	GEBĖJIMŲ DOMENAS
KULTŪROS KANONAS	Vertybių kultūra	Žinių kultūra	Gebėjimų kultūra
SISTEMOS KANONAS	Vertybių sistema	Žinių sistema	Gebėjimų sistema
RAIŠKOS KANONAS	Vertybių raiška	Žinių raiška	Gebėjimų raiška

5 pav. Kanonų struktūros didaktinis modelis (pagal Mickis, 2017)

Geografinio ugdymo vienas iš esminių gebėjimų – *gebėjimas skaityti geografinę informaciją* (Kairaitis, 2007). Dekanonizuotas tekstas yra tik informacija, o kanonizuotas – jos impulsas (Lotman, 2004, 329). Struktūriškai organizuotas tekstas atlieka kanalo vaidmenį tarp adresato ir adresanto. Į kanoną gali būti orientuotas ne tik tekstas (informacija), bet ir jo interpretacija (ten pat, 330), mūsų atveju – į geografinio ugdymo turinį ir procesą. Kaip buvo minėta antroje šio straipsnio dalyje, kanonas nuolat kinta – turi laiko dimensiją. Tik dėl kanono dalykai įgauna gyvastį (6 pav.).

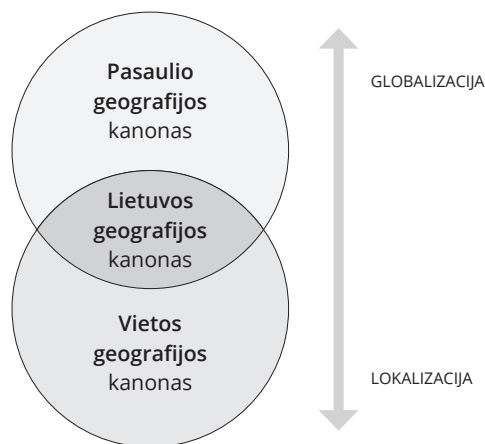
6 pav. Kanono laiko dimensijos

Be to, *laikas* glaudžiai susijęs su *erdve* (erdvėlaikiu): laikas matuojamas erdve, erdvė – laiku. Kaip rašo Arvydas Šliogeris, nėra laiko „savaimė“: nėra nei *praetis*, nei *dabarties*, nei *ateities*. Kaip ir erdvės „savaimė“ – nei „didelės“, nei mažos; nei „arti“, nei „toli“. Visi erdvės ir laiko įvardijimai / padalijimai yra susiję su daiktisku žmogaus pasauliu, jo instrumentine ir egzistencine žaliava (1996, 656). Visos šios laiko ir erdvės interpretacijos galioja ir kanonui kaip tradicijos ir klasikos vienai iš išraiškų.

KANONŲ ERDVINĖ HIERARCHIJA

XX a. kanonizacija prarado centralizuotą poziciją (Bazaras, 2017, 27). Egzistuoja daug paralelinių kanonų, kurie hierarchizuojasi ne tik laiko, bet ir erdvės požiūriu. Apskritai, vyksta nuolatinis mūsų tikrovės ir kūrybos objektų, procesų bei reiškinių įdaiktinimas, įlaikinimas ir įerdvinimas (Kačerauskas, 2008, 2016). Naglis Kardelis atkreipia dėmesį į geografinę, erdvinę kanonų hierarchiją, t. y.

kad šalia „civilizacinių“ kanonų (graikų, romėnų, atskirų epochų) gali būti ir kiti – vietiniai kanonai ir tradicijos (nacionaliniai, regioniniai), pridėsime – ir tapatybės (2018). Kartais jie įvardijami kaip „aukštosios“ ir „žemosios“ kultūros kanonai. Tačiau skirtingų kanonų koegzistavimas, kaip pabrėžia M. Bazaras, ne-reiškia autoriteto nebuvimo. Geografijos ugdymo turinys taip pat sudarytas pagal geografijos hierarchines erdves. Galima būtų išskirti *globalią*, *regioninę* ir *lokalią* geografinę erdvę reprezentuojančius kanonus, kurie skiriasi savo tikslais, turiniu ir raiška (7 pav.).

7 pav. Geografinio ugdymo kanonų erdviniai vienetai

Tiesa, jis dabar „pridengtas“ integruoto ugdymo turinio sluoksniu. Šiuo metu nors ir neturime atskirų *Pasaulio*, *Lietuvos*, *vietos* geografijos kursų (beje, kaip ir istorijos), tačiau geografijos ugdymo turinys interpretuojamas pagal atitinkamas geografines erdves. Čia verta paminėti ir *transdisciplininę aksiologiją*. „Iki šiol vyksta diskusija, ar transdisciplininė aksiologija išvis yra įmanoma, ir galutinio atsakymo į šį klausimą vis dar nėra“ (Kanišauskas, 2014, 169). Transdiscipliniškumas susiduria su rimtomis ontologinėmis, epistemologinėmis ir socialinėmis problemomis (Kanišauskas, Juozelis, 2018, 255). Tai turėtų įsidėmėti integruoto ugdymo apologetai: neįmanoma sukurti integruotą discipliną (dalyką), naratyvą, kanoną, kuris remtųsi fundamentalia (klasikine, tradicine, kanonizuota) hierarchizuota vertybių sistema. Kanonas atitinka tam tikrą dalyko (geografijos) ir jo mokymo / ugdymo paradigą, tradiciją, pagaliau – (mokslinę) mokyklą ir jų didaktinę raišką.

DISKUSIJA

Kaip buvo užsiminta įvade, šiuo metu mažai ką galime pasakyti apie *geografijos kanoną*. O tiksliau sakant, – beveik nieko: *kanono* klausimas mokant geografijos nediskutuotas ir netirtas. Užsienyje geografijos kanono svarstymų yra tik užuomazgos. Viena priešasčių – geografų balansavimas tarp „lyrikos“ (humanitarinio-socialinio mokslo) ir „fizikos“ (gamtamokslio), kuris stabdo geografijos kanono klausimo aktualizavimą. Tai dar kartą parodo *socialinio ugdymo* bloko išskyrimo beprasmiškumą.

Ugdymo kanonas – kultūros (tapatybės, savimonės) kategorija, socialinis reiškiny, kuris neturėtų būti instituciškai reglamentuojamas. *Bendrosios ugdymo programos* ir *dalyko ugdymo kanonas* – du skirtingi, nors iš pirmo žvilgsnio panašūs, dalykai. Kanonui apibrėžti / sudaryti reikia kultūrinio konteksto ir jo tyrimų, kurių iki šiol Lietuvoje nėra.

Kita vertus, dalyko (geografijos) kanono turėjimas leistų mokytojui apsisaugoti nuo surogatų, banalybių (M. Adomėnas), „madų“, „šiuolaikiškumą“, „naujovių“, besiritančių per mokyklos ugdymo turinį. Mokslo filosofai konstatuoja, kad *transdiscipliniškumas* kelia daug ontologinių, epistemologinių ir socialinių problemų.

LITERATŪRA

1. Adomėnas, M. (2015). *Kanonas kaip priešnuodis kultūros degradacijai*. Prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-10-01-kanonas-kaip-priesnuodis-kulturos-degeneracijai-1/135662>.
2. Altšusler, G. S. (1979). *Tvorchestvo kak tochnya nauka*. Moskva: Sov. radio–kibernetika.
3. Andrijauskas, A. (2017). *Rytų Azijos tradicinė estetika ir meno teorija (2)*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimo institutas.
4. Arlauskaitė, N. (2014). Klasikos samprata literatūroje, kine ir ekranizacijose. *Colloquia*, 33, 36–49.
5. Barry, A. (2015). Geography and other disciplines: genealogy, anamnesis, and the canon. *Journal of Historical Geography*, 49, 85–93.
6. Bazaras, M. (2017). *Neakademinės muzikos atlikimo praktikų taikymas pianisto lavinime*. Meno doktorantūros projekto tiriamoji dalis Muzika (W300). Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija.
7. Belachew, W. (2017). *Introduction to literary theory and literary criticism*. Jimma: Jimma University.
8. Bjurström, E. (2012). Whose Canon? Culturalization versus Democratization. *Culture Unbound*, 4, 257–274.
9. Bloom, H. (1994). *The Western Canon: The Books and School of the Ages*. New York: Harcourt Brace.

10. Daujotytė, V. (2014). Pasakojimas apie pasakojimą. Lietuvos pasakojimas mokykloje: kokį turime, kokį kursime. *Lituanistų ir istorikų forumas*, 2014 m. rugsėjo 26–27 d., Biržai. Prieiga internete: <http://lituanistusamburis.lt/viktorija-daujotyte-pasakojimas-apie-pasakojima/>.
11. Donadio, R. (2007). Revisiting the canon wars. *The New York Times Book Review*, 16, 16–17.
12. Duoblienė, L. (2011). *Ideologizuoto švietimo kaitos teritorijos: Monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
13. Duoblienė, L. (2018). *Posthumanistinis ugdymas. Dekoduoti: Monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
14. Genis, A. (2003). Chemu učit' shkolnikov 21 veka. *Svoboda*. Prieiga internete: <https://www.svoboda.org/a/24200161.html>.
15. Gruodytė, V. (2013). *Nauja muzika, senos tradicijos*. Vilnius: Tyto alba.
16. Jacoby, S. (2009). *The age of American Unreason*. Nueva York: Vintage.
17. Jokubaitis, A. (2012). *Filosofas kalbina mokslininkus: Arba kas blogai su politikos mokslu?* Vilnius: Lietuvių katalikų mokslų akademija.
18. Jokubaitis, A. (2012). *Vertybių tironija ir politika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
19. Jurgutienė, A. (2013). *Literatūros suvokimo menas hermeneutikos tradicija: Monografija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
20. Kačerauskas, T. (2008). *Tikrovė ir kūryba. Kultūros fenomenologijos metmenys: Monografija*. Vilnius: VGTU leidykla „Technika“.
21. Kačerauskas, T. (2008). *Tikrovė ir kūryba. Kultūros fenomenologijos metmenys*. Vilnius: Technika.
22. Kairaitis, Z. (2007). *Geografinės informacijos skaitymas komunikaciniu požiūriu: Mokyimo metodinė priemonė*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
23. Kanišauskas, S. (2014). *Aksiologijos įvadas: Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
24. Kanišauskas, S., Juozelis, E. (2018). *Mokslo filosofijos pagrindai: Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
25. Kanonas. (1998). Hawthorn, J. *Moderniosios literatūros žinynas*. Iš anglų kalbos vertė D. Čiočytė (p. 156–158). Vilnius: Tyto alba.
26. Kanonas. (2010). *Eстетikos enciklopedija*. Sud. Juozas Mureika (p. 294–295). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
27. Kanonas. (2019). *Kanono reikšmė*. [Žiūrėta 2019 m. spalio 15 d.]. Prieiga internete: <https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Kanonas>.
28. Kardelis, N. (2018). The Philosophical Metacriteria and Criteria of a Literary Canon: A Few Considerations from Lithuanian Perspective. *Literary Canon Formation as Nation-building in Central and Eastern Europe*, Vilnius, 3–4 May, 2018. Conference paper abstracts. [Žiūrėta 2019 m. spalio 15 d.]. Prieiga internete: <http://kanonas.lt/wp-content/uploads/2018/04/Literary-Canon-Formation-as-Nation-building-Abstracts.pdf>.
29. Keighren, I. M., Abrahamsson, Ch., Dora, V. (2012). On canonical geographies. *Dialogues in Human Geography*, 2 (3), 296–312.
30. Kučinskienė, A. (2018). Kaip kuriasi literatūros kanonas. Apžvalga. *Naujasis Židinys-Aidai*, 4, 50–52.

31. Kuolys, D. (2014). Lietuvos pasakojimas mokykloje: kodėl ir kaip jį pasakojame? *Lituanistų ir istorikų forumas*, 2014 m. rugsėjo 26–27 d., Biržai. Prieiga internete: <http://lituanistusamburis.lt/darius-kuolys-lietuvos-pasakojimas-mokykloje-kodel-ir-kaip-ji-pasakojame/>.
32. *Literatūrinis ir kultūrinis kanonas: Diskusija*. (2014). Gytis Vaškelis, Algis Kalėda, Paulius Subačius, Aušra Martišiūtė, Donata Mitaitė, Gintautė Žemaitytė. *Colloquia*, 31, 138–156.
33. *Lituanistų ir istorikų forumas „Lietuvos pasakojimas mokykloje: kokį turime, kokį kursime?“* 2014 m. rugsėjo 26–27 d., Biržai. Prieiga internete: <http://lituanistusamburis.lt/lituanistu-ir-istoriku-forumas-lietuvos-pasakojimas-mokykloje-koki-turime-koki-kursime/>.
34. Lotman, J. (2004). *Kultūros semiotika: Straipsnių rinktinė*. Sud. A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
35. Lundin, R. (2019). *The Classics are not the Canon*. [Žiūrėta 2019 m. spalio 16 d.]. Prieiga internete: <https://www.catholiceducation.org/en/education/catholic-contributions/the-classics-are-not-the-canon.html>.
36. Maddrell, A. (2015) To read or not to read? The politics of overlooking gender in the geographical canon. *Journal of Historical Geography*, 49, 31–38.
37. Mickis, S. (2017). Kūrybingumo fenomeno muzikos kompozicijoje tyrimo teorinis modelis. *Lietuvos muzikologija*, 18, 46–62.
38. Mickis, S. (2018). *Kūrybingumo fenomeno projekcija muzikinėje projekcijoje: Meno doktorantūros projekto tiriamosios dalies santrauka*. Muzika (Po3). Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija.
39. Mickūnas, A. (2014). *Mokykla, mokytojai, mokiniai*. Vilnius: Versus aureus.
40. Navickaitė-Martinelli, L. (2013). „Mokykla“ kaip tradicija ir inspiracija: apie lietuvių pianistų kultūrinės tapatybes. *Arts et praxis*, 1, 106–122.
41. Norcup, J. (2015). Geography education, grey literature and the geographical canon. *Journal of Historical Geography*, 49, 61–74.
42. Paukštytė-Šaknienė, R. (2017). *Kas yra tradicija?* [Žiūrėta 2019 m. spalio 16 d.]. Prieiga internete: <http://alkas.lt/2017/05/01/r-paukstyte-sakniene-kas-yra-tradicija/>.
43. Rubavičius, V. (2018). *Nacionalinis tapatumas, kultūrinė atmintis ir politika: Mokslinė monografija*. Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
44. Stanevičiūtė-Kelmickienė, R. (2006). Keletas variacijų kanono tema: aštuntojo dešimtmečio lietuvių muzikos pagrindinė srovė ir jos recepcija. *Lietuvos muzikologija / Lithuanian musicology*, 7, 153–167.
45. Stepavičius, A. (2018). *Niekaip nepamirštami pokalbiai apie lietuvių literatūros kanoną: Diskusija*. Donatas Puslys, Gabrielė Gailiūtė-Bernotienė, Vytautas Toleikis. [Žiūrėta 2019 m. spalio 15 d.]. Prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-10-20-niekaip-nepamirštami-pokalbiai-apie-lietuviu-literaturos-kanona/172409>.
46. Sverdiolas, A. (2003). *Aiškinimo ratas. Hermeneutinės filosofijos studijos – 2*. Vilnius: Strofa.
47. Šidlauskas, A. (2015). Lietuvos nacionalinis kanonas. *Lietuvos aidas*, spalio 5 d.
48. Šidlauskas, M. (2014). Tu papasakok man Lietuvą. *Lituanistų ir istorikų forumas*, 2014 m. rugsėjo 26–27 d., Biržai. Prieiga internete: <http://lituanistusamburis.lt/marius-sidlauskas-tu-papasakok-man-lietuva/>.
49. Šliogeris, A. (1988). *Daiktas ir menas: Du meno kūrinio ontologijos etiudai*. Vilnius: Mintis.

50. Šliogeris, A. (1996). *Transcendencijos tyla: pamatiniai filosofijos klausimai*. Vilnius: Pradai.
51. Šliogeris, A., Gustas, V. (2013). *Pokalbiai apie esmes*. Vilnius: Tyto alba.
52. *The Canon vs. the Classics: What Are They and Do We Need Them? Discussion*. (2019). [Žiūrėta 2019 m. spalio 15 d.]. Prieiga internete: <https://pagesunbound.wordpress.com/2017/03/01/the-canon-vs-the-classics-what-are-they-and-do-we-need-them/>.
53. *The difference between classical education, modern education, and traditional American education*. (2019). [Žiūrėta 2019 m. spalio 16 d.]. Prieiga internete: <https://www.classicaleducationtoday.com/2017/08/26/the-difference-between-classical-education-modern-education-and-traditional-american-education/>.
54. *The geographical canon?* (2012). Workshop supported by History and Philosophy of Geography Research Group and the Royal Geographical Society 15 June 2012. Oxford: JCR Lecture Theatre.
55. *The invention of tradition*. (1983). Ed. E. Hobsbawm, T. Ranger. UK: Cambridge University Press.
56. Veiksena. *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Prieiga internete: <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=veiksena&lns=-1&les=-1&id=30049430000>.
57. *Vidurio Europa kaip idėja ir atminties vieta: Diskusija*. (2017). A. Mencwel, A. Bumblauskas, V. Jauniškis. Moderavo A. Švedas. Prieiga internete: <https://olf.lt/vidurio-europa-kaip-ideja-ir-atminties-vieta/>.
58. *What is the difference between classic and traditional and conventional?* (2019). [Žiūrėta 2019 m. spalio 16 d.]. Prieiga internete: <https://hinative.com/en-US/questions/2888967>.
59. Willis, I. (2015). The classical canon and/as transformative work. *Transformative works and cultures*, 21, 1–8.
60. *Žirklionio diskusija: literatūros klasika – tarp autoriteto ir ikonos* (I). [Žiūrėta 2019 m. spalio 15 d.]. Prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-12-04-zirklionio-diskusija-literaturos-klasika-tarp-autoriteto-ir-ikonos-i/91767>.
61. *Žirklionio diskusija: literatūros klasika – tarp autoriteto ir ikonos* (II). [Žiūrėta 2019 m. spalio 15 d.]. Prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-12-04-zirklionio-diskusija-literaturos-klasika-tarp-autoriteto-ir-ikonos-ii/91767>.

WILL WE CREATE A GEOGRAPHY CANON? BETWEEN GLOBAL AND LOCAL NARRATIVE

Zigmas Kairaitis

Summary

In the second half of the last century, the issue of *canon* became relevant, especially in the fields of culture and education. The society of the developed countries has become concerned with the deteriorating achievements of students. Education specialists have started talking about the growing generation which is going to be less educated as compared

with their parents. A critical look has been taken at the liberal education programmes. The need for certain underlying values, humanistic ideas, fundamental research theories to be relied on by the education of the young generation has been resumed. The article analyses a discourse of the concept of *canon* in humanitarian and education sciences. A correlation between the concepts of *tradition*, *classics* and *canon* are discussed. Subject to the researches of musicologists, a didactic model of the structure of canon is composed. A spatial hierarchy of canon in teaching geography is presented. A critical look is taken at inter- and trans-disciplinary integration of subjects (trans-disciplinary axiology) which is facing serious ontological, gnoseological and social issues.

Keywords: canon, tradition, classics, didactics, geography education, geography canon.